

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
МОЗИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.П. ШАМЯКІНА
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
«СТАРОФЛОТСЬКІ КАЗАРМИ»**

**АРКАСІВСЬКІ ЧИТАННЯ:
ІСТОРИЧНІ ТА КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**МАТЕРІАЛИ
ХІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

21-23 травня 2021 р.

**Миколаїв
МНУ імені В.О. Сухомлинського
2021**

УДК 902 : 908 : 929 : 93/94 : 327

ББК 63

А 82

Рекомендовано до друку рішенням правління Миколаївської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (протокол № 1 від 30 квітня 2021 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГАВРИЛЮК Н.О. (доктор історичних наук, старший науковий співробітник), ГОСПОДАРЕНКО О.В. (кандидат історичних наук, доцент), КУЗОВКОВ В.В. (кандидат історичних наук), СМІРНОВ І.О. (кандидат історичних наук, доцент), СІНІКА В.С. (кандидат історичних наук), ТРИГУБ О.П. (доктор історичних наук, професор), ЧЕРНЯВСЬКИЙ В.В. (кандидат історичних наук)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ДОБРОЛЮБСЬКА Ю.А. (доктор філософських наук, професор)

СТЕПАНЧУК Ю.С. (доктор історичних наук, професор)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК: ГОСПОДАРЕНКО О.В.

А-82 Аркасівські читання: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (21-23 травня 2021 р.). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2021. 119 с.

До збірника увійшли матеріали доповідей і повідомлень учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції «Аркасівські читання: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи».

Публікації присвячені актуальним питанням археології, історії, історії міжнародних відносин, етнології, історіографії та краєзнавства

Для археологів, істориків, краєзнавців, вчителів історії та учнів ЗОШ, викладачів і студентів ВНЗ, а також для тих, хто цікавиться історією.

Матеріали подаються мовою оригіналу. Відповідальність за подану інформацію несуть автори.

УДК 902 : 908 : 929 : 93/94 : 327

ББК 63

© МНУ імені В.О. Сухомлинського

© Авторів статей

З М І С Т

АРХЕОЛОГІЯ

Горбенко Кирило, Жирок Юрій <i>Господарське приміщення № 13-а «ближнього передмістя» городища Дикий Сад</i>	7
Генчев Валентин, Гребенников Віктор <i>Нова знахідка стели біля с. Березнегуватське</i>	12
Ласінська Маріанна <i>Дослідження археологічних пам'яток Нижнього Побужжя у другій половині ХХ століття</i>	14
Смирнов Леонід, Апунович Олександра <i>Археологічні дослідження лабораторії археології та етнології МНУ імені В.О. Сухомлинського у 2020 році</i>	18
Смирнов Олександр, Гембержевська Дар'я <i>Північноіонійський кратер з розкопок о. Березань 2004 року</i>	23
Шиян Любов <i>Трипільська культура у колекціях Вишнівецького палацу</i>	28

ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Барсук Алена <i>«Летаніс Самавідца» як крыніца традыцыйнай гістарычнай рэпрэзентацыі</i>	32
Біліченко Лідія <i>Каторжний період життя поета-революціонера Олексія Гмирьова</i>	33
Бобіна Олег <i>Робітники Миколаєва у 1910-1913 рр.: соціально-політичне становище за матеріалами періодичної преси</i>	37
Бойко Аліна <i>Можливості врегулювання американо-китайських відносин після правління адміністрації Дональда Трампа</i>	41
Bondarenko Dmytro <i>Assassination as a Casus Belli Entrapment: Sarajevo (28 June 1914) and Moscow (6 July 1918). A Comparative Analysis</i>	43
Варга Беата <i>Угорські гайдуки й українські козаки на прикордонних територіях: порівняльно-історичний аналіз</i>	46
Вовчук Людмила <i>Іноземні консульства у Харкові (1920-30-ті роки)</i>	49
Гайдай Ольга <i>Українські історії успіху: Іван Герасимович Харитоненко</i>	52
Delibaltova Julia <i>Státní správa a jazyková otázka na Podkarpatské Rusi ve 20. letech XX. Století</i>	55

Hubený David <i>Počátky podkarpatoruského oddělení u košické soudní tabule</i>	59
Друзенок Ольга <i>Джерела вивчення старообрядницьких громад у БРСР в 1944-1965 роки (за матеріалами архівів Білорусі)</i>	63
Зарицька Олена <i>Створення «шиїтського півмісяця» як інструмент реалізації зовнішньої політики Ірану після Ісламської революції</i>	66
Коваль Геннадій <i>Питання замощення вулиць Одеси у роботі Одеської міської думи у березні-грудні 1902 року</i>	70
Кравець Олег <i>Китайсько-латиноамериканська гуманітарна співпраця у ХХІ ст.</i>	74
Кузовков Володимир, Рижик Дмитро <i>Олаф Трюггвасон: норвезький конунг на шляху «з варяг у греки»</i>	77
Мавдюк Мар'яна <i>Бібліотека Вишневецького палацу ХVІІІ ст.: історіографія та джерельна база дослідження</i>	79
Маринченко Ганна <i>Боротьба з релігією на Миколаївщині у 1959 р. (за матеріалами начальника управління КДБ при РМ УРСР по Миколаївській області)</i>	82
Матвієнко Людмила <i>Вплив процесів реформування на поліетнічну складову населення наддніпрянської України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.</i>	84
Мирун Владислав <i>Головні аспекти литовсько-ординських міждержавних відносин у 14-15 ст.</i>	86
Михайлуца Микола <i>Кадри управління НКВС в Одеській області у роки Великого терору: «санация» партійними органами</i>	88
Морозова Ольга <i>Микола Антонович Гедройць – меценат, подвижник, засновник Миколаївського обласного художнього музею імені В.В. Верещагіна</i>	91
Савченко Віктор <i>«Руйнація Старого світу»: білогвардійський режим в останні місяці свого існування на Півдні України (січень-лютий 1920)</i>	93
Тригуб Олександр <i>П'ятидесятники Дніпропетровщини у післявоєнний час (1945-1953 рр.)</i>	97
Федоренко Михайло <i>Справа Кіца, як ілюстрація репресій проти п'ятидесятників Півдня України в добу пізнього сталінізму</i>	101
Фісун Анастасія <i>Функціонування народного суду в системі судоустрою радянської України</i>	106
Фомін Андрій <i>Соціальні проблеми інвалідів і «беріївська» амністія початку 50-х років ХХ ст.</i>	108
Хрящевська Людмила <i>Особливості впливу соціокультурних чинників на зростання значення міст Південної України</i>	110

Цубенко Валерія	
<i>Непересічна постать визначного вченого М.Г. Крейна в історії Одеського інженерно-будівельного інституту</i>	113
Чернявський Валерій	
<i>Сучасний український музей: у пошуках нової концепції</i>	116
Якубова Тетяна	
<i>Епістолярна спадщина про біографії власників книжкових знаків М.І. Петрова, В.Б. Антоновича: матеріали щодо вивчення й атрибуції автографів</i>	117

АРХЕОЛОГІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ
НА ЗРОСТАННЯ ЗНАЧЕННЯ МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ**

Людмила Хрящевська

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
кандидат історичних наук, доцент
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: ludahryashev30gmail.com

Повноцінний розгляд будь-якої соціальної взаємодії неможливий без урахування контексту культурних чинників, оскільки суспільство не може існувати поза культурою. Однією з ознак урбанізації міст губерній Південної України стали культурні чинники.

У другій половині XIX – на початку XX ст. на півдні України спостерігалися трансформації соціальної стратифікації та зростання соціальної мобільності, що знаменувало рух шляхом модернізації і відхід від традиційного суспільства.

Серед городян Півдня України збільшується відсоток дворянства та іноземних підданих і, навпаки, зменшується представництво духовенства серед мешканців міст Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній. Чисельність селянства зростає у міському просторі всіх трьох губерній, але найбільше представництво селянства спостерігається на Херсонщині. Такий приріст відбувся внаслідок зникнення військового стану, крім того, давали взнаки і неоднакові темпи природного приросту у різних станових груп, законодавчі новації щодо умов соціальної мобільності для кожного стану.

В офіційних містах, інших міських поселеннях і в сільській місцевості відсоткове представництво кожної страти мало помітну специфіку, що визначало різні темпи урбанізаційних процесів у населених пунктах відповідних типів. Згідно концепції Даніеля Бровера ключовими суб'єктами урбанізації в містах Російської імперії XIX ст. виступали купецтво і мігранти, які надавали місту особливого сенсу як промислового центру, лікарі й освітяни, які були більш відкриті західним цінностям у плані розуміння необхідності побудови прогресивного міста, і представники урядової адміністрації та місцевого самоврядування, які опікувалися міською розбудовою. Тобто концепцію Д. Бровера можна використати не лише до офіційних міст, але й до інших населених пунктів, і простежити взаємозв'язок між ступенем представництва у них відповідних страт і специфікою урбанізаційних процесів у цих поселеннях.

Активність і масштаби суспільного життя відрізнялися не лише у населених пунктах із різним статусом, але й у самих офіційних містах, що певною мірою співвідноситься з їх адміністративним статусом, економічними функціями, чисельністю і співвідношенням соціальних страт населення.

Однією з визначальних характеристик південноукраїнських міських поселень другої половини XIX – початку XX ст. залишається конфесійна строкатість. У цей період спостерігалось зменшення серед городян кількості православних і відповідно збільшення іудеїв і представників інших конфесій. Пояснення такої динаміки варто шукати не тільки у більшому природному прирості відповідних конфесій, але й у переміщенні їхніх представників у міста і з інших регіонів, і з сільської місцевості та містечок самої Південної України. Винятком була ситуація в Таврійській губернії, де відсоток православних зріс за рахунок переселення мусульман до Туреччини в кінці XIX ст.

Міста виступали зосередженням духовної влади більшості представлених у південному регіоні конфесій, тим самим і в цьому аспекті зберігаючи за собою домінуючу роль адміністративних центрів, влада яких поширювалася на навколишню сільську місцевість. Це, нарівні з цілою низкою інших аспектів взаємодії у релігійній сфері, слугувало важливим каналом зв'язку села і міста.

Міжконфесійні відносини у містах, так само як і ставлення духовенства до міст, а городян до релігії та церкви, зазнали суттєвого впливу секуляризаційних процесів, які у міському просторі мали помітну специфіку в порівнянні з сільською місцевістю.

Міста Південної України виступали культурними центрами, де зосереджувалась абсолютна більшість і закладів культури, й осіб, професійно зайнятих у відповідній сфері. Переважно саме через міста Південь підтримував культурні зв'язки з іншими регіонами України, в цілому Російської імперії та із закордоном. Роль міст, як центрів цивілізації, вкоренилась і в суспільній свідомо-

сті, хоча реалії цілої низки міських поселень, особливо у 1860-1870-і рр., ще не давали підстав розглядати їх саме у такій якості. Самі періодика, інша друкована продукція, що видавалася у містах, науковці, митці стали трансляторами, провідниками культури на селі, так само як ними були і культурні установи, розташовані в містах.

Друга половина XIX – початок XX ст. стала періодом, коли мережа культурних установ регіону зазнала важливих трансформацій, поширюючись і на населені пункти, які до того не мали відповідних закладів, і в той же час урізноманітнюючись у містах, де бібліотеки та деякі інші культурні установи були створені у більш ранній період. Причому рівень забезпечення населення Півдня періодикою, бібліотеками, читальнями, іншими культурними закладами був вищим, ніж у середньому і по Україні, і по імперії в цілому.

У розбудові мереж та освітніх установ, і медичних закладів мали місце ті самі тенденції, пов'язані як зі змінами підходів держави до питання про необхідність поширення серед населення писемності та піклування про народне здоров'я, так і зі зростанням ролі місцевого самоврядування у відповідних сферах, що було прямо взаємопов'язано з концентрацією освіченого суспільства саме на піклуванні про освіту й охорону здоров'я населення як на основних, нарівні із розбудовою закладів культури, напрямках своєї цивілізаторської місії по відношенню до низів. Попри помітний прогрес, який демонстрували сільські поселення Півдня в поширенні закладів освіти й охорони здоров'я, вони продовжували суттєво відставати від міст як за кількісними, так і за якісними показниками.

Міста південноукраїнського регіону зберігали монопольну позицію як місць розташування і вищих, й абсолютної більшості середніх навчальних закладів; переважна кількість спеціалізованих лікарень також розміщувалася у межах міського простору.

В обох сферах мала місце ціла низка аспектів, в яких міське та сільське населення контактували, причому міста Південної України виступали у ролі центрів, з яких розходилися круговими хвилями ідеї та практики, що йменуються цивілізацією.

Соціокультурний розвиток міст фактично у кожному своєму аспекті мав цілу низку особливостей у порівнянні з розвитком сільських поселень, що дає підстави казати про наявність помітного розриву між містом і селом у цій сфері. Попри суттєві трансформації, що зазнавав соціокультурний простір Південної України впродовж другої половини XIX – початку XX ст., такий розрив не зникав. Модернізаційні процеси торкнулися сільської місцевості, але в міському просторі вони, як правило, були набагато інтенсивнішими, тоді як село демонструвало помітну традиційність. Показники росту в сільській місцевості чисельності освітніх і медичних установ були вражаючими. При цьому темпи тих соціокультурних змін, які можуть трактуватись як поширення міського образу життя, не були однаковими для усіх населених пунктів, що не мали офіційного статусу міста, помітно відрізняючись як у людних промислових селищах, так і, принаймні в низці аспектів, у поселеннях німців, болгар, греків, в яких урбанізаційні процеси в цьому плані давалися взнаки більше, аніж у більшості сільських поселень українців.

Можемо казати про залежність ступеня розвитку культурних рис міського

образу життя в сільських поселеннях від складного комплексу чинників, в якому помітну роль відігравали і офіційний статус, ступінь віддаленості від міських центрів і стан шляхів сполучення, специфіка соціального, етнічного, конфесійного складу мешканців того чи іншого населеного пункту, так само як і наявність чи відсутність у ньому ентузіастів, які своєю діяльністю могли сподвигнути інших на швидше просування поселення шляхом модернізації завдяки, зокрема, влаштуванню та розвитку в ньому культурних, освітніх і медичних установ.

Наукове видання

**Аркасівські читання:
історичні та краєзнавчі дослідження
виклики та перспективи**

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції

Миколаїв
21-23 травня 2021 р.

Здано до набору 12.05.2021 р. Підписано до друку 15.05.2021 р. Папір офсетний. Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Cambria». Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 9,15. Наклад 100 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макету
на власному обладнанні Науково-дослідницького центру
"Лукомор'є" «Державного підприємства «Науково-дослідний центр
"Охоронна археологічна служба України"»
Інституту археології НАН України